

KABUL İLE RED ARASINDA NÜZÛL'ÜN TEKRARI MESELESİ- I

The Problem of Nozul's Repetition Between the Recognition And The Denial – I

YAZAR: ABDÛRREZZAK HÛSEYİN AHMED

ÇEVİREN: ENES TEMEL

ÖGR. GÖR., TRAKYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
enestemel@trakya.edu.tr.

ÖZET¹

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerim'deki mükerrer nüzül meselesini ele almaktadır. Bu konu, kabul edenler ile etmeyenler arasında tartışmanın olduğu bir konudur. Çalışmamızda meselenin sınırlarını belirlemeyi; alimlerin görüşlerini, her görüşün delillerini, tartışması ve tercihi ile birlikte tetkik etmeyi; dikkatleri mükerrer nüzül savunmaya yönelten sebeplere çekmeyi hedefledim.

Çalışmamız, birtakım neticelere ulaşarak nihayete ermiştir ki, bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Mükerrer nüzül söyleminin çerçevesinin daraltılması gerekmektedir. Çünkü asıl olan tekrarin olmamasıdır. Ancak varlığına dair sahih delillerin olduğu, cem' veya tercihin mümkün olmadığı şeyler kabul edilir.
2. Bu mesele, ifrat ile tefrit arasında gelip gitmektedir. Uygun olan, mutlak bir kabul veya mutlak bir redde meyletmeyen orta halli bir tavrın benimsenmesidir.
3. Mükerrer nüzül iddialarının çoğunluğu, esbab-ı nüzül rivayetlerinin çok sayıda olması durumunda ya da Mekki-Medeni sınırlandırmasında ihtilaf vaki olduğunda ortaya çıkmıştır.
4. Bazı alimler mükerrer nüzül söylemini, *esbâb-ı nüzül* rivayetleri arasında uyumsuzluk olduğunda sınımlanacak bir yer edinmekle hata etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tekrar, Tefsir, *Nüzûl'ün tekrarı*, Nüzûl, *Esbâb-ı nüzûl*, Quran,

¹ Bu çalışmanın aslı, İmâm Muhammed b. Suud el-Ulûmü-ş-Şer'iyye Üniversitesi dergisinin 9. sayısında 2008 yılında yayınlanmıştır. Tercümemizde yer alan kısım ise 2012 yılında el-Va'yû'l-İslâmî dergisinin 33. baskısındaki konunun teorik kısmı olan ilk 44 sayfalık bölümdür. Eserde yer alan dipnotlarda verilen kaynaklarını kontrol ettiğimizde sayfa numaralarının uyuşmadığı görüldüğü için dipnotlar tarafımızdan kontrol edilerek ilgili eserlerdeki yerleri teyit edilmiştir. Bu esnada yazarın esas aldığı baskıya ulaşamadığımız durumlarda aynı eserin farklı bir baskısı kullanılarak sayfa numarası verilmiştir. Kullanılan eserlerde yer alan tarihler hicri olarak verildiği takdirde yanına miladi tarihler de tarafımızdan ilave edilmiştir. (Mütercim)

Abstract

This study examines the idea of repeating revelation in Quran. This issue that discussing between accepters and decliners. I aim to figure the subject; scholars' opinions, examine ever opinion their evidences' with analysis and preference; and to attract notice the reason for Repeating Revelation. This study arrives some results: 1. Reducing this view 's scope. Because, what really matters is not to happen repetition. 2. This view is between understatement and extravagance. 3. Most of who defends an opinion repetition of descend shows up when the reports' causes of nuzul increases or the describing Makki and Madani conflicts among the parties. 4. Some scientists in the wrong with win a seat when there is incompatibility among the reports' causes of nuzul.

Key Words: repetition, Tafseer, Quran, Revelation, repetition of revelation, Causes of nuzul

GİRİŞ

Kamd, kuluna Kitâb'ını indirip O'nda hiçbir eğrilik bırakmayan, Yirmi üç sene zarfında hadiselerin ve durumların gerektirmesine göre bölümler halinde indiren Allah'adır.

Salât-ü selâm ise, Kur'an-ı Kerim'i okuyanların ve tefsir edenlerin en hayırlısına olsun ki o, hakkında **وَقْرَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا** "Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik"² ayeti indirilendir.

Kur'an ve Kur'an ilimleri ile ilgili araştırmalarla meşgul olmak en yüce ve en şerefli iştir. İbn-i Hâleveyh.³ "Kur'an'ın eğitimi, öğretimi ve ilimleri ile olan meşguliyet, diğer ilim türleri ile olan meşguliyet gibi değildir. Çünkü, Kur'an'ın diğer sözlere olan üstünlüğü Allah'ın yaratılmışlara karşı olan üstünlüğü gibidir"⁴ demiştir.

² el-İsrâ 17/106.

³ Ebû Abdillâh el-Huseyn ibni Ahmed ibni Hâleveyh (h.370), Kırâat ilminde bulunan ihticâc literatüründeki en meşhur müelliflerden bir tanesidir. Bu konudaki en önemli eserleri ise *İ'râbü'l-Kırââtî's-Seb' ve 'İlelihâ ile el-Huce fî'l-Kırââtî's-Seb'* dir. Tercemesi için bkz. İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *Gayetü'n-nihaye fî tabakati'l-kurra*, neşr. Gotthelf Bergstraesser Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006, I, 218.

⁴ İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Huseyn ibni Ahmed, *İ'râbü'l-kıraeti's-sebâ ve ileliha*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Mektebetü'l-Hancı, Kahire: 1992, I, 35. İbn-i Hâleveyh'in sözünün son kısmı Ebû Hureyre (r.a) hadisinden iktibâstur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *Kitâbü's-sünne*, thk. Muhammed b. Saïd b. Salim el-Kahtani, ts.: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1996, I, 150; Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şuabü'l-ıman*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990, V, 165-166. Mürsel olarak Şehr ibnü Havşeb'den rivayet edilmiştir. Bkz. Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. el-Ezdi, *el-Merasil*, thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998, s. 561; İbn Dureys, Ebû Abdullâh Muhammed b. Eyyub el-Beceli, *Fezailü'l-Kur'an vema unzile mine'l-Kur'an bi-mekke vema unzile bi'l-Medine*, thk. Gazve Bedir, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1988, s.78. Elbâni bu hadisi zayıf olarak görmekte ve şöyle demektedir: "Bilcümle bu hadis râvisinin zayıflığı, irsâli ve ızdırâbı sebebiyle zayıftır." Bkz. Elbâni, Muhammed Nâsirüddin, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, Dımaşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979, III, 505.

Kıymetli okuyucu, önünde bulunan “Mükerrer Nüzül Meselesi”, “Kur’ân-ı Kerîmde Mekki ve Medenî: Kur’ân’ın Evvelinden İsrâ Süresinin Sonuna Kadar Ayet ve Sürelerin Tetkiki” isimli yüksek lisans tez çalışmamızın hazırlık döneminden beri zihnimizi meşgul eden bir meseledir.⁵ O zaman bu konudaki dağınıklığın bir kısmını toparlamıştım. Nicedir zihnimde yer edinen sorgulamalara doyurucu cevaplar bulmayı ümit etmiştim; ancak cevaplarını bulmam kolay olmamıştı. Hatta meselenin tüm yönleriyle kökenine inerek ve tashih ederek araştırma ihtiyacı hasıl olmuştu.

1. Kur’ân-ı Kerîmde mükerrer nüzülün manası nedir? Yeni bir vahiy nüzülü müdür; yoksa daha önce nüzülü gerçekleşen bir vahyin nüzülü müdür ?

2. Mükerrer nüzülü savunmaya yönelten sebepler nelerdir ?

3. Bazı alimler ve araştırmacılar sadece zahirî olan ihtilaf sebebiyle mükerrer nüzül söylemine neden sığınmaktadırlar? Bu mesele, tahammül gerektiren ve tefekküre ihtiyaç duyan bir mesele değil midir ya da *teâruz* eden rivayetleri uzlaştırmada bir yol mu olmuştur?⁶

4. Araştırmacılar, birbirleriyle çelişen bu rivayetleri sened ve metin açısından neden tetkik etmediler? Yoksa Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ında ve Suyûtî'nin *el-İtkân*'ında tasvîr ettikleri bu konuda çıkış noktasının olmasından memnun mudurlar? Zerkeşî ve Suyûtî'nin görüşleri ve hatta örnekleriyle yetinmek yerine onların bu çabalarını bir adım öteye taşımak daha iyi ve daha uygun değil midir?

Bu mesele hakkında derinlemesine düşünen bir araştırmacı, bu yapının henüz tamamlanmadığını, daha fazla gözden geçirme ve olgunlaşmaya ihtiyacı olduğunu anlayacaktır.

⁵ Bu tezin savunması hicrî 27.10.1996 tarihinde yapılmış olup, ilk baskısı iki cilt halinde Dâru İbn Affân'da hicrî 1999 senesinde yayınlanmıştır. Çalışmanın ikinci yarısını da doktora tezi olarak Medine-i Münevverede bulunan *el-Câmiatü'l-İslâmiyye'deki Külliyyetü'l-Kur'âni'l-Kerim ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye* müdürü Dr. Muhammed b. Abdilaziz el-Fâlih tamamlamıştır.

⁶ Burada şunu da söylememiz münasip olacaktır: Muhtelif görüşler arasında uygunluk olmadığında teaddüd söylemine sığınmak dinimizdeki birçok meseleyi içine alan bir problemdir. Ebû Şâme el-Makdisî, İsrâ ve Mi'râc'ın da *teaddüdünü* kabul etmekte ve demektedir ki: “Elhamdülillah hadislerin ihtilafı ve önceki alimlerin görüşleri hakkında düşündüm ve aklıma bu görüşleri cem' eden güzel bir mana geldi ki o da şöyle denilmesidir: Rasûlüllâh (s.a.s.)'a bi'set'ten önce ve sonra isrâ birkaç defa lütfedildi.” Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *Nürü'l-Mesrâ fî Tefsîri Âyeti'l-İsrâ*, thk. Ali el-Bevvab, Riyad: Mektebetül Maarif, 1985, s.121. Bu görüşe alimlerin itirazları birbirini izlemiştir. İbnü'l-Kayyim demiştir ki: “Bu, bir kıssada rivayetlerden bazılarının muhalefet eden bir lafız gördüklerinde diğer bir hadisede yer aldığını iddia eden ehl-i nakil zahirîlerden zayıf kimselerin yoludur. Rivayetler her ihtilaf ettiğinden hadiseleri çoğaltırlar. Nakil erbabi nezdinde doğru olan ise İsrâ, Mekke'de bi'set'ten sonra olmuştur. İlginçtir; defalarca olduğunu iddia eden bu kimselerin, her seferinde namazın elli vakit farz kıldığını, sonrasında da Allah (c.c) ile Musa (a.s) arasında beş vakit oluncaya kadar gelip gittiğini zannetmeleri nasıl mümkün oluyor?” İbnü'l-Kayyim, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zadü'l-mead fî hedyi hayri'l-ibad*, thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981, II, 46. Bu sözü kıymetli olmasından dolayı uzunca naklettim.

5. Nahiv alimleri, birçok şiir beytinin nahiv usul ve kaidelerini zorlamasından itibaren beyitlerin tahrîci ve tevcihâtı⁷ için yorucu gayretler sarf ederken benzeri bir çaba neden Kur'ânî çalışmalarda gösterilmemiştir?

Bütün kalbimle inanıyorum ki bu araştırmacılar, genel konulardaki yazım faaliyetleri yerine ihtisas araştırmalarına önem vermiş ve eleştirel kaidelerin uygulanması konusunda muhaddislerin yönteminden istifade etmiş olsalardı; Kur'ân araştırmaları, ulûmü'l-kur'ân kitaplarında pek çok olan zayıf rivayetlerin ve tenakuz halindeki görüşlerin kusurlarından da temizlenmiş olurdu.

6. Mutlak inkârı savunmak, konunun anlaşılmağını gidermede bir ilaç olur mu yoksa denildiği gibi durumu daha da mı kötüleştirir?

Zihnimde bir açıdan konunun önemli, diğer bir açıdan da tehlikeli ve yolunun çetin olduğunu fark etmemi sağlayan sorular dolaşıyordu. İbn-i Teymiyye, “Görüşlerin delaletlerinin *teâruzu* ve birinin diğerine tercihi engin bir denizdir” demektedir.⁸ O halde köklü bir ilmî çalışma üzerine bina edilen bu önemli mesele hakkında görüş belirtecek kimsenin genel anlamda İslâmî ilimler, özel anlamda ise tefsir kütüphanesine ihtiyaç duyacağı âşikârdır. Bu sebeple üzerime düşeni yapmak isteyip Yüce Allah'tan meselenin dağınıklığını toparlamak için yardım talep ettim. Eskisiyle yenisiyle tefsir ve ulûmü'l-kur'ân kitaplarının arasında uzun bir araştırma yaptım.

Bu meselenin önemi ve tercih edilme sebebi şu hususlardan kaynaklanmaktadır:

1. Bu mesele, alimler arasında eskiden tartışılan ve anlaşılmaayan bir konuydu, günümüzde de bu özelliği devam etmektedir. Bu durum, ulemanın görüşlerini delilleriyle birlikte müzakere edip karşılaştıran ve sonrasında da tercihe şâyân görüşü ilmî delilleriyle ortaya koyan bir çalışmanın varlığını gerektirmektedir.

2. Dikkatle inceleyen kimse görecektir ki; bu mesele ulûmü'l-kur'ân ve tefsir kitaplarında yer almasına rağmen önemine layık bir ilgi görmemiştir. İhtisas çalışmaları arasında –bildiğim kadarıyla- sadece bu meseleyi ele alan müstakil bir eser bulunmamaktadır.

3. Günümüz alim ve araştırmacılarının -bir tanesi hariç- hepsi, çalışma

⁷ Tevcih, şiir ve belâğat'ta kullanılan bir terimdir. Şiir'de, mukayyed revî'nin öncesindeki harfin harekesi anlamına gelmektedir. Buna örnek olarak İmrü'l-Kays'ın (أَبَى أَوْرٍ ..... حَرَجِيَّةٌ صَابِرَةٌ) sözü gösterilebilir. Belâğat'ta ise; kelâmın iki farklı ve cheyi hamledecek şekilde irâd edilmesidir. Bkz. İbrahim Enis, *el-Mu'cemü'l-vasit*, yy., Mektebetü'ş-Şuruk ed-Duveliyye, 2004, s. 1015. (Mütercim)

⁸ İbn-i Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *Ref'u'l-melam ani'l-eimmeti'l-â'lâm*, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1976/1396, s. 48.

ve araştırmalarıyla bu meselenin önemine dikkat çekmişler; *teâruz* halindeki rivayetleri doğru bir şekilde yorumlamaya ve konunun anlaşılma- zlığını gidermeye davet etmektedirler.

Suyûtî: “Şayet *teâruz* halindeki iki sebab-i nüzûl rivayeti birbirine denk seviyede ise, bu durum iki defa nüzûlün gerçekleştiğine mi yorulur; yoksa ikisinden birinde reddedilmesi gereken bir ızdırab olduğuna mı yorulur? Kanaatimce burada iki ihtimal bulunur...Kabiliyetli bir araştırmacı bunu araştıracaktır”⁹ demiştir.

Muhammed Şâyî ise: “Bu mesele, görüşleri bir araya getiren, delilleri dikkatle ele alan ve görüşler çoğaldığında doğru olana ulaşabilmek için bu söylemin üzerine bina edildiği rivayetleri inceleyen bir çalışmaya ihtiyaç duymaktadır” demiştir.¹⁰

Bir araştırmacının, yüksek lisans tezinde ulaştığı sonuçlardan bir tanesi de “Mükerrer nüzûl meselesi, bir ayet hakkında vârid olan rivayetlerin bir araya getirilmesi, karşılaştırılması, ulemanın görüşlerinin dikkatle incelenmesi, sonrasında da tercihe şâyân görüşün beyan edilmesine ihtiyaç duyan bir meseledir”¹¹ görüşüdür.

Abdülhakim Enîs’in, İbn-i Hacer’in *el-‘Ucâb fi Beyâni’l-Esbâb* isimli eşsiz kitabına yaptığı tahkikin son kısmında yer alan “*Esbâb-ı nüzûl* çalışması, sebepleri tek veya çok olan ayetler ile nüzûlü tekerrür eden ayetlerin ortaya çıkmasından dolayı tatbik açısından tamamen tümevarımsal bir çalışmadır...Bu olduğunda konu kapanır. Nihai neticeler de bazı kaidelerin devamı yahut iptali durumunda ortaya çıkar”¹² sözleri, sunduğu tekliflerin kapsamında yer almaktadır.

Süleyman Kar’âvi: “Müfessirin *esbâb-ı nüzûl* çalışırken sebeplerin çoğalıp *teâruz* etmesi halinde -sahih bir rivayetin diğer sahii veya zayıf bir rivayetle *teâruz* halinde- ve tercih konumundayken dikkatli olması gerekir... Bu ihtimam gerektiren bir meseledir ve Suyûtî’nin dediği gibi konudaki eksiklik giderilmiş değildir”¹³ demiştir.

4. Kur’ân ilimleri hakkında yazan bazı araştırmacıların bu konuda bulunan çelişkili rivayetlerin yorumlanmasındaki meşakkati, tehlike büyüyüp arttığında, kendileri haricindeki araştırmacı ve okuyucular anlama güçlü-

⁹ Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *et-Tahbir fi ‘ilmi’t-Tefsîr*, thk: Fethi Abdülkadir Ferid, Riyad: Darul Ulum, 1981-82/1402, s. 176.

¹⁰ Şâyî, Muhammed, *Nüzûlü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Riyad, ts, s. 80.

¹¹ Abdülhakim el-Enîs, *el-Mekkî ve’l-Medenî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 858

¹² İbn-i Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-‘Ucâb fi Beyâni’l-Esbâb*, thk. Abdülhakim Muhammed el-Enîs, Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzi, 1997, II, 931.

¹³ Süleyman Kar’âvi, *Mustalahâtü ‘Ulûmi’l-Kur’ân*; Arz, Tahlîl, İstidrâk, yy. ts, s. 30.

ğü çektiginde bile üstlenmediklerini, *esbâb-ı nüzûl* hakkında en ufak bir çelişme ve sayıca çokluk meydana geldiğinde mükerrer nüzûl söylemini dile getirdiklerini fark ettim. Bu meseledeki gidişatın düzeltilmesine mütevazi bir katkı yapmak istedim. Umulur ki, böylece bazı kapalılıklar giderilmiş ve nihayete ulaşılması için bu çalışmayı tamamlayıcı mahiyette ilave araştırmalara da kapı aralanmış olur. Belki de Abdülmünim Nemr de “Ulemâdan *esbâb-ı nüzûl* ile meşgul olanların yaptığı gibi iki rivayeti de tasdik ediyor ve ‘Bu ayet bir defa Mekke’de, bir defa da Medine’de olmak üzere iki defa nâzil oldu’ deyip rahatlıyoruz”¹⁴ ifadesi ile mükerrer nüzûl söyleminin kapsamını geniş tutup kabul edenlerin halini tasvir etmiş ve hakikati ortaya koymuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada takip edilen yöntem şu maddelerden oluşmaktadır:

1. Eskisiyle yenisiyle ulûmü’l-kur’ân ve tefsir kitaplarının muhtevasında konuyla ilgili ilmî maddeler çıkarmak niyetiyle gözlem ve inceleme yapılması.

2. İlim ehlinin görüşleri ile delillerini; müzakereleri, tercihleri ve tercih sebeplerini zikrederek konunun ilmî bir üslupla sunulması.

3. Delillerin ve tercihlerin zikredilmesinde tamamen tarafsız olmaya çalıştım. Delile bağlılık ve delilin kuvvetli olması biricik şiarım oldu. İbnü’l-Kayyim demiştir ki: “Bu görüşlerin kaynağını, her görüşün lehine ve aleyhine olan hususları yardım ve muvaffakiyet talep edilen Allah’ın bize ihsan etmiş olduğu yol üzere, Kitâb ve Sünnet’in delalet ettiği doğruları zikrettik”¹⁵

4. Buradaki diğer hususlar da, ilmî bir araştırmanın gerekliliklerinden olan kaynakların ilmî güvenilirliği, hadislerin tahrir edilip hükmün verilmesi ve bunun dışında ehline malum olan bazı yönlerdir.

Bu çalışmanın ulûmü’l-kur’ân konularının derinlemesine incelenmesi, tashih edilmesi ve sahih delillere dayanmayan hususların tekrar gözden geçirilmesi için faydalı olacağını ümit ediyorum. Nitekim bu araştırmanın sadece ilk aşama olduğuna ve bu yüzden de vakit darlığı ile ulemâ çevresinden uzak olmanın engel olduğu titiz bir çalışmayla birlikte kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç olduğuna işaret etmek isterim.

Son olarak da “mükerrer nüzûl meselesi”, mefhumların beyan edilmesi,

¹⁴ Abdülmünim en-Nemr, *Ulûmü’l-Kur’âni’l-Kerim*, Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-Mısri; Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İslâmiyye, 1983, s. 113.

¹⁵ İbnü’l-Kayyim, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *er-Rûh*, thk. Bessam el-Amuş Kahire: Daru ibn Teymiyye, 1985-86/1406, s. 93.

incelikleri ile sebeplerinin açıklanmasında ve ulemanın bu konunun yorumlanmasında benimsediği yöntemlerin ifade edilmesinde sana yetecektir.

Nihayete erdirirken; Allah'tan niyazım beni ulaşmayı dilediğim şeyde muvaffak kılması ve dinde ince anlayışlı olmamı nasip etmesidir. Çünkü O, niyaz edilenlerin en hayırlısıdır. Peygamberimiz(s.a.s)'e, âlinin ve ashabının tümüne salât-ü selâm olsun.

Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Kısıtlı araştırmam müddetince nüzül'ün tekrarı meselesini ele alan müstakil bir kitap görmedim. Ancak alimler, meseleyi ele alışlarında uzunluk veya kısalık açısından fark olsa da telif ettikleri ulûmül-kur'ân, tefsir ve hadis şerhleri gibi eserlerin içinde bu meseleyi ele aldılar.

Meselenin ilk olarak ele alınışı hakkında kesin bir tarih vermek zordur ancak Zerkeşî (ö.794)'nin *el-Burhân*'ındaki¹⁶ ve Suyûtî (ö.911)'nin de *el-İtkân*'ındaki¹⁷ sözlerinden anlaşıldığı üzere nüzül'ün tekrarı söyleminin ilk nakledildiği kimsenin –yaklaşık olarak- İbnü'l-Hassâr (ö.611) olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim *el-Kefil bi Meâni't-Tenzil* isimli kitabın müellifi Kadı İmâdüddin el-Kindî¹⁸ (ö.741) de *nüzulün tekrarı* söylemini reddettiği bilinen ilk müelliftir. Kabul etmeyişini de (bu söylemin) bir yararının olmayışı ile gerekçelendirmiştir. Çünkü bu, bilinen bir hususun tekrar gündeme getirilmesinden (hâsıl'ın tahsilinden) ibarettir.¹⁹

Suyûtî, “bazı kimseler nüzülü tekrar edilen bir şeyin Kur'ân-ı Kerim'den olmasını kabul etmemektedir. Bunu *el-Kefil bi Meâni't-Tenzil* isimli kitapta da gördüm” demiştir.²⁰

Ulemâdan bu konu ile ilgilenen Sehâvî (ö.643), *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-İkrâ* isimli eserinde nüzülü tekrar edenlere, iki veya daha fazla vecih üzere okunan kıraatleri dahil ederek meseleye yeni bir başlık açmıştır.²¹

¹⁶ Bkz. Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmül-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebül-Fazl İbrâhîm, Dâru'l-Mârifet, Kahire: 1958/1377, I, 123.

¹⁷ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmül-Kur'ân*, talk.: Mustafa Dîb el-Bugâ, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1987, I, 113.

¹⁸ Ebül-Hasen ibn Ebî Bekr ibn Ebî'l-Hasen İmâdü'd-Dîn el-Kindî en-Nahvî (v.741). Eserlerinden bir tanesi de *el-Kefil bi Meâni't-Tenzil* isimli tefsiridir. Bkz. İbn-i Hacer, *ed-Düreru'l-Kâmine fî Ayânü'l-Mietiş-Sâmine*, II, 161.

¹⁹ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114. Belki de İmâdü'd-Dîn el-Kindî'nin sözü, tefsirinden eksik olan kısımdadır. Çünkü tefsirine mürâcaat ettim ve mukaddime, Fâtihâ ve Bakara sûresinden bazı ayetleri kayıp olanlar arasında buldum. Suyûtî'nin nakillerinden anlaşılıyor ki O, *nüzulün tekrarı* söylemine olan itirazlarını tefsirindeki Fatiha sûresi için ayrılan kısımda zikretmiştir.

²⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 113.

²¹ Bkz. Sehâvî, Ebül-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed b. Abdüssamed, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-İkrâ* thk. Ali Hüseyin Benvab, Mekke: Mektebetü't-Türas, I-II, 1987, I, 34.

Böylece ulemanın, bu mesele hakkındaki kabul ile red arasındaki sözleri Zerkeşî'nin *el-Burhân* fi ulûmi'l-Kur'ân isimli kitabı ortaya çıkana kadar birbirini takip etti. *el-Burhân*, kendisinden sonra gelen kimseler için esas teşkil etmiştir. Bu meseleye (*Fasıl : Mükerrer olarak nüzûl edenler*) şeklinde özel bir başlık tahsis etmede ve tekerrür ettiği söylenenlerin incelenme ve araştırılmasında öncülük etme şerefi Zerkeşî'ye aittir.²²

Sonra meseleye oldukça hakim, meselenin son şeklini almasını sağlayan Suyûtî geldi ki çok sayıdaki eserinde bu konuyu ele aldı. Bunlardan en önemlisi *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseridir. Seksen ana başlığa (fasl) ulaşan kitabının on birinci ana başlığı olan (*Nüzûlü Tekrar Edenler*)'de konuyu inceledi.²³ Aynı şekilde *et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr* isimli eserinin on yedinci başlığında (nev') meseleyi ele almıştır.²⁴ *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl* isimli eserin muhtevasında da okuyucu, meseleye dair muhtelif görüşler, yorumlar ve mukayeseler bulmaktadır.²⁵ Suyûtî, meseleyi işleyişinde Zerkeşî'nin *el-Burhân* isimli eserini dayanak noktası olarak aldıysa da daha sonraları araştırmacı ve alimlerin odak noktasında olacak olan birbiriyle çelişen rivayetleri değerlendirmede bir adım daha ileri giderek bazı esaslar ortaya koymuştur.

Araştırmacı bu dönemi aşım da son dönemde yapılan araştırmalara yönelmek isterse; bunları incelediğinde meseleye yeni bir şey ilave etmeksizin Zerkeşî ve Suyûtî'nin bahsini ettikleri tereddüdü bulacaktır.

Muhammed eş-Şâyi', *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eserinde bu meseleyi ele alan çağdaş yazarlar arasında en güzel ve en mahir kimse olarak kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü'nü ihtiva eden bu kitabının mukaddimesinde üç meseleyi ele almaktadır. Bunlar Muhammed eş-Şâyi'in sıraladığı üzere şu şekildedir;

1. Kur'ân-ı Kerîm'in peyderpey nüzûlü,
2. Bazı ayet ve sûrelerin nüzûlünün tekrar ettiği söylemi,
3. Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere nüzûlü,

Bu konulardan birinci ve ikincisini konuyu çalışmakla yetinmiş, üçüncüsünü ise -kendisinin de beyan ettiği üzere²⁶- çok sayıda müstakil çalış-

²² Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân* I, 123-125.

²³ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 113-115.

²⁴ Bkz. Suyûtî, *et-Tahbîr*, 217-219.

²⁵ Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut: Daru İhyâü'l-Ulum, 1982-83/1403, s. 140, 178, 238.

²⁶ Bkz. Muhammed eş-Şâyi', *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 1. Söz konusu çalışmaların en iyisi Üstadımız Abdülaziz el-Kârî'nin *Hadîsü'l-Ahrûfi's-Sebâ Dirâsetün li İsnâdihî ve Metnihî ve İhtilâfi'l-Ulemâi fi Manâhîhi ve Sîlâtihi bi'l-Kirâati'l-Kur'âniyyeti* isimli çalışmasıdır. Uzman araştırmacılar -bir tanesi hariç- bu kitabın önemini vurgulamışlardır. Bkz. Komisyon (Ürdün Üniv. Şeriat Fak. Kırâat hocala-

mada ele almıştır. Çalışmasının kıymetli olmasına rağmen meselenin bazı bölümlerinde kendisine katılmamaktayız. Okuyucu, detayları araştırma içinde bulacaktır. Ne olursa olsun Dr. eş-Şâyi'in çalışması, ulûmü'l-kur'ân kitaplarında verilen bazı örnekleri ve bazı kaideleri tekrar inceleme zarureti olduğunu savunan, Kur'ân araştırmacılarına geniş bir ufuk açan nadir çalışmalardan. Önceki alimlerimizin vücûda getirdiklerini geliştirmeye ve gayretlerimizi engelleyen kimselerin ما ترك الاول للآخر شيئاً "Öncekiler sonrakilere bir şey bırakmadı" şeklindeki sözlerini reddetmeye o kadar muhtacız ki !!! Hafız İbn-i Abdi'l-Berr, "İlim, ulema ve talebeler için [Öncekiler sonrakilere bir şey bırakmadı] diyen kimsenin sözünden daha zararlısı yoktur."²⁷ dediğinde ne de güzel ifade etmiştir.

NÜZÛL'ÜN TEKRARI'NIN TANIMI

Nüzûl'ün Tekrarı'nın Tanımı

"Nüzûl'ün tekrarı" ifadesi izâfî bir terkiptir. Bir terkinin bilinmesi de kelimelerinin bilinmesine bağlıdır. Bundan dolayı her iki lafzın ayrı ayrı tanımının yapılması, sonrasında da bu ıstılahın mefhumuna genel bir tarif yapılması daha uygun olur.

Tekrâr'ın Tarifi

Lügat Anlamı

التكرار, sülâsî sahih muda'af bir fiil olan كَرَّرَ'nın mastarıdır. Nahiv açısından kıyas كَرَّمَ تكريماً ve علم تعلیمًا ifadesinde olduğu gibi كَرَّرَ تَكْريراً denilir.²⁸

Buraya kadar olanlardan anlaşıldı ki التكرار lafzı semâî mastardır. كَرَّرَ عَلَى ifadesi ise "diğerinden sonra bir kez daha dönmek" anlamına gelir. تَكَرَّرَ'nin kesrasıyla التكرار'ın ismidir. تَكَرَّرَ'nin fethasıyla التكرار'ın mastarıdır. Cevherî'nin es-Sihâh isimli eserinde "Ebu Sa'îd ed-Darîr dedi ki: Ebu A'mr'a dedim ki: تَفَعَّلَ ve تَفَعَّلَ arasındaki fark nedir? Ebu A'mr dedi ki : تَفَعَّلَ (kesra ile) isimdir, تَفَعَّلَ (fetha ile) mastardır." dediği

rından oluşan bir heyet), *Mukaddimât fi'l-İlmi'l-Kırâât*, s. 21; Müsâid et-Tayyâr, *Füsûl fi Usûli't-Tefsîr*, Dammam: Daru İbnül Cevzi, 1999-2000/1420, s. 9; Hazim Haydar Said, *Ulûmü'l-Kur'ân Beyne'l-Burhân ve'l-İtkân: Dirâse Mukâreneh*, Medine: Mektebetu Darü'z-Zaman, 1999-2000/1420, s. 372, 373; Muhammed Hâlid Mansûr, *Tenkîhu'l-Vasit fi'l-İlmi't-Tecvid*, Amman: Daru'l-Menahic, 2000-01/1421, s. 42.

²⁷ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlihi*, thk. Ebû'l-Eşbl ez-Züheyri, Daru İbn Cevzi, yy. ts, I, 416.

²⁸ İbn Mâlik, Elfiye isimli eserinde buna şu şekilde işaret etmiştir "وغير ذي ثلاثة مقيس**مصدره كقُدس التقديس". İbn Mâlik, Cemalüddin Ebû Abdillâh M b. Abdill en-Nahvi et-Tai, *Metnü Elfiye*, thk. Abdüllatif b. Muhammed el-Hatîb, Kuveyt, 2006, s. 40.

nakledilmiştir.²⁹ Gulâm Sa'leb³⁰ ise “تَفَعَالٌ ve تَفَعَالٌ bablarından تَفَعَالٌ (kesralı olan) isimdir ancak iki kelime istisnâdır. Bunlar: تَبَيَانٌ ve تَلْقَاءٌdır. تَفَعَالٌ (fet-halı olan) ise mastardır.” demiştir.³¹ “نَاقَةٌ مَكْرَةً” ise “günde iki defa sağılan di-şi deve”ye³² denilir. Lügat ehlinin görüşlerine ait bu hızlı takdimden anla-şıldı ki “كُرْرٌ” maddesi, “bir şeyin diğerinden sonra bir kez daha dönmesi”ne delalet etmektedir. Zikredilmesi gereken bir husus da “كُرْرٌ” maddesinin Kur'ân-ı Kerim'de 6 yerde geçtiğidir ve hepsi de “اعادة” (tekrar) anlamı ver-medede müttefiktirler.³³

İstılah Anlamı

İlim ehlinin çoğu, “tekrar”ın manası için ıstılâhî bir tarif ortaya koymaya önem vermemişlerdir. Görünüşe bakılırsa bunun sebebi ıstılâhî anlamının lugavî anlamından zuhûr etmesidir. Bununla birlikte burada ulemadan kü-çük bir kesim “tekrar”ın manasına uygun bir tanım yapmaya çalışmışlardır.

İbnü'l-Esir³⁴, *el-Meseli's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâir* isimli kitabın-da “Tekrar; lafzın tekrar ederek bir manaya delaletidir” demiştir.³⁵ İbnü'n-Nakîb³⁶ tefsirinin mukaddimesinde “Tekrar'ın hakikati, mütekellim'in bir lafzı söyleyip sonra onu aynen tekrar etmektir”³⁷ demiştir.

²⁹ Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh*, (k-r-r mad.) thk. Ahmed Abdülgafur Attar, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, I-VI, 1990. II, 805.

³⁰ Muhammed ibn Abdî'l-Vehhâb ibn Ebî Hâşim el-Bağdâdî'dir. Gulâm Sa'leb olarak bilinir. Bu şekil-de isimlendirilme sebebi de hocası Sa'leb ile uzun zaman süren birliklikleridir. Eserlerinden bazıları da *Şerhu Kitâbi'l-Fasih*, *el-Asel ve'n-Nahî'dir*. 956/345 tarihinde vefat etmiştir. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, XXV, 1985, XV, 508-513.

³¹ Gulâm Sa'leb, Ebû Ömer Muhammed b. Abdülvahid, *Yakutetü's-sırat fî tefsiri garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Yakub Türkistani, Kahire: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2002, s. 589.

³² مَكْرَةً ifadesi müellif tarafından mîm'in ötresi ile belirtilmiş olsa da bazı sözlüklerde kesra ile yer almış-tır. Bkz. Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad *es-Sihâh tacü'l-luga ve sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1990, II, 805; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, Kahire: Alemü'l-Kütüb, 2008. III, 1919. (Mütercim)

³³ Bkz. Abdülbakî, M. Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1959, s. 602.

³⁴ İsmi, Ebû'l-Feth Nasrullah ibn Muhammed eş-Şeybânî'dir. Lakabı İbnü'l-Esir'dir. İlimle meşgul ol-muştur. En meşhur eserlerin bazıları da *el-Meseli's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve Şâir ile el-Camiü'l-Kebir fî Smâati'l-Manzum mine'l-Kelam ve'l-Mensûr*'dur. Bağdat'ta Hicrî 637 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, XXIII, 72-73.

³⁵ Bkz. İbnü'l-Esir, Ebû'l-Feth Ziyaeddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed, *el-Meseli's-sair fî edebi'l-katib ve şâir*, thk. Ahmed Muhammed el-Havfi, Bedevi Tabane, Kahire: Dârü Nehdati Mısır, ts, III, 7.

³⁶ İsmi, Muhammed ibn Süleyman ibnü'l-Hasen Ebû Abdillâh el-Belhî'dir. İbnü'n-Nakîb olarak bilinir. Büyük bir tefsiri olan bir müfessirdir. İbn-i Kesîr kendisinden bahisle “Üstadımız tefsirde mahirdir ve büyük bir kitabı vardır. Bu kitabında tefsirlerden 50 kitabı toplamıştır” demiştir. İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997, XVII, 713. Dâvûdî de “Zamanının çoğunda himmetini tefsire sarfet-miştir. Tefsiri de 100 cilt olarak meşhurdur” demiştir. Bkz. Dâvûdî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakatü'l-müfessirin*, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts., II, 149.

³⁷ İbnü'n-Nakîb, Ebû Abdillâh Cemaleddin Muhammed b. Süleyman b. Hasan el-Makdisi el-Belhî el-Hanefi, *Mukaddimetu tefsiri'bni'n-Nakib*, thk. Zekeriyâ Saîd Ali, Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1995, s. 226.

Nüzûl'ün Tarifi

Lügat Anlamı

Nüzûl, lügatte الهبوط (yukarıdan aşağıya inme) anlamındadır. نزل عن الدابة "At'tan indi" denilmektedir. الحلول anlamında da kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de bu manada buyurulmaktadır ki; فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ "Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde, o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur!"³⁸

Nüzûl'ün diğer lügavî kullanımlarını serdetmek için burası uygun değildir. Bizim burada kastettiğimiz ilk anlamdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in kendisiyle vasıflandığı ve kendisine uygun düştüğü anlamdır. Yaygınlık ve kullanım açısından da anlamları en çok olandır. Bununla birlikte burada ehl-i bidat'ten olup da bu mananın cismîliği, mekânîliği ve intikali gerektirmesi bahanesiyle bu manayı inkâr edenler bulunmaktadır.

Şeyhülislam İbn-i Teymiye bunların iddialarına olan cevabında demiştir ki: "İnsanların çoğu 'nüzûl'ü Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği yerlerde mananın benzemesinden dolayı bilinen anlamı dışında tefsir ettiler. Sonra da bu, Kur'ân-ı Kerim'in 'nüzûl'ünü bidat ehlinin tefsiriyle tefsir eden kimseler için delil oldu."³⁹

Aynı şekilde "Anlaşıldı ki 'nüzûl' ifadesi, ne Kur'ân-ı Kerim'de ne de sünnet'te bilinen 'nüzûl' anlamının dışında bir anlam taşımamaktadır ve Kur'ân-ı Kerim'e de uygun düşmektedir. Çünkü Kur'ân, arap dilinde nâzil olmuştur. Arap da 'nüzûl'ü ancak bu anlam ile bilmektedir. Şayet bunun dışında bir anlam murad edilirse Araplara lügati haricinde bir hitap olur"⁴⁰ demiştir.

İstılâhî Anlamı

Mükerrer nüzûl'ün birleşik bir ıstılah gibi tarifini zikretmeden önce bu bağlamda iki önemli duruma işaret etmek isterim.

1) Bu ıstılah için, mütekaddimîn dönemi ile günümüz alimlerinden birinin ıstılâhî bir tarif ortaya koyduğunu görmedim. Ulûm'ül-kur'ân konusunda eser telif eden kimseler buna, az da olsa değinmediler. Dolayısıyla bu tanım benim mütevâzi çabamın bir ürünüdür.

2) Bu tanımlama ve türetme esnasında, mükerrer nüzûl söylemini savu-

³⁸ Saffât 37/177.

³⁹ İbn-i Teymiye, *et-Tibyân fî Nüzûli'l-Kur'ân (Mecmû'u'l-Fetâvâ içinde)*, XII, 246-247.

⁴⁰ İbn-i Teymiye, *et-Tibyân*, XII, 257. Kıymetli üstadımız İbrahim Âl-iş-Şeyh'in Kur'ân-ı Kerim'in nüzûl yollarını incelediği bir risalesi de vardır ki bu eserini *el-cevâbü'l-vâdîhi'l-müstakim fî't-tahkiki fi keyfiyyeti inzâli'l-kur'âni'l-kerîm* olarak isimlendirmiştir.

nanlardan olma korkusuyla çok tereddüt ettim -fakat azmin gücü galip geldi-. Çünkü bir ıstılahın tarifini bilmek okuyucuya başlangıç tasavvuru kazandırır. Bu durum, *الحكم على الشيء فرع عن تصوره* “Bir şey hakkında verilen hüküm, onun tasavvurundan bir parçadır”⁴¹ cümlesinde olduğu gibi usul kaidelerinde ve *إذا عرفت المبتدأ فلن يغيب ذهنك عن خبره* “Mübtedâ’yı bildiğin zaman zihnin, o mübtedâ’nın haberini asla kaybetmeyecektir” gibi lügat kaidelelerinde kabul edilmiş bir durumdur.

Bundan sonra Allah Teâlâ’dan yardım isteyerek derim ki;

“Nüzûl’ün Tekrarı” meselesi, *esbâb-ı nüzûl* ilminin meselelerinden biridir. Bununla iki veya daha fazla kez nüzûl eden sûre ve ayetlerin bilinmesi murad edilir. Bir başka tarif daha oluşturmamız mümkündür : “Daha önce nüzûl edilmiş bir ayetin bizzat kendisini ihtiva eden yeni bir hâdise hakkında vahyin gelmesidir.”

Burada açıklanması gereken bir husus bulunmaktadır ki o da, Kur’ân-ı Kerim’de tekrarlanan *ان في ذلك لآية وما كان اكثرهم مؤمنين* “Şüphesiz bunlarda (Allah’ın varlığına) bir delil vardır, ama onların çoğu inanmamaktadırlar”⁴²; *فبأي الآء ربكم تكدبان* “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”⁴³; *وويل يومئذ للمكذبين* “O gün vay yalanlayanların hâline!”⁴⁴ gibi ayet-i kerimeler nüzûl’ün tekrarı mefhumunun dairesine girmemektedir. Çünkü bu ve benzeri ayet-i kerimelerin esbâb-ı nüzûl ile kesinlikle bir alakası yoktur. Nitekim bu lafızların aynıyla tekrar edilmesi Kur’ân belâğâtının üslûplarından ve i’câzın renklerinden bir tanesidir. Kur’ân-ı Kerim’in i’câz ve belâğâtinden bahseden Kur’ân çalışmaları, bu tekrar sebebiyle gelen hikmet ve sırlarla doldurulmuştur.⁴⁵

Dikkatleri celbeden bir husus da günümüz alimlerinden ulûmü’l-kur’ân konusunda yazanlar içerisinde, nüzûlün tekrarı ile nüzûlün teaddüdünün manasını birbirinden kolay ve açık bir şekilde ayıran kimselerin muhtelif zorlama ve filozofluk taslamalardan hâlî olduğu söylenemez.⁴⁶ Bu iki lafız [teaddüt ve tekerrür] arasında büyük bir fark görmüyorum. Çünkü burada her iki lafzın hakikatinde gizlenen etkili temel durumlar yoktur.

⁴¹ Bu kaide için bkz. Zencânî, Ebû’l-Menakıb Şehabeddin Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd, *Tahricü’l-fürû’ ale’l-usul*, thk. Muhammed Edib Salih, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1982, s. 272.

⁴² eş-Şuarâ 8/26 vd.

⁴³ er-Rahman 13/55 vd.

⁴⁴ el-Mürselât 77/15 vd.

⁴⁵ Bkz. İbn-i Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dineverî, *Te’vilü müşkili’l-Kur’ân*, şrh., nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut: Dârü’l-Kitabi’l-Arabi, 1973, s. 180; İbnü’l Esir, *el-Meseli’s-sâir*, II, 345.

⁴⁶ Bkz. Seyyid Ahmed Abdülğaffar, *Kadâyâ fi Ulûmi’l-Kur’ân Teayyün alê Fehmih*, İskenderiye: Darul Marife el- Camiyye, 2011, s. 53-54.

MÜKERRER NÜZÛL SÖYLEMİNİN SEBEPLERİ

Alimlerden bazıları ile araştırmacıları *nüzûlün tekrarı* söylemine sığın-
dıran bir takım sebepler vardır. Bu sebepler şu şekilde özetlenebilir;

Birinci Sebep, *esbâb-ı nüzûl* rivayetlerinin çok sayıda ve birbirleriyle *teâruz* halinde olmasıdır. Böylece bu söylem, görüşler arasında muvâfakât olmadığına sığınılacak bir barınak haline gelmiştir. Zerkeşî, “Müfessirlerin bir ayetin nüzûlü hakkında zikrettikleri çok sayıda sebep, bu bâbdan –nüzûlün tekrarı- olabilir.”⁴⁷ demiştir. Suyûtî ise, “Sebeb-i nüzûlünde ihtilaf edilen veya nüzûlünün vakti daha sonra olan, her iki rivayetin senedinin de sahih olup cem'i mümkün olmayan şeylerin hepsi -ki bunlar çoktur- *mükerrer nüzûl*'dendir. Kim *esbâb-ı nüzûle* müracaat ederse bunlardan çok bulacaktır.” demiştir.⁴⁸ Dr. Seyyid Ahmed *Abdülğaffâr* bu bağlamda “*Esbâb-ı nüzûl* meselesinde çokça bulunan görüş ve ihtilaflar araştırmacının karşı karşıya kalacağı birçok problem üretecek ve belki bu da mükerrer nüzûlü savunmasına sebep olacaktır.” demektedir.⁴⁹

İkinci Sebep, bir sûrenin mekkî yada medenî olmasındaki ihtilafıdır veya “Mekkî ayetleri ihtiva eden bir sûre iken, bu ayet Medine'de nâzil oldu” denilmesidir. Bunun aksi de olabilmektedir. Bu konuda misaller çoktur hatta mükerrer nüzûl iddialarının ekseriyeti bu babdandır.

Üçüncü Sebep, Kırâat vecihlerindeki ihtilafıdır. Bu görüşü Fatihâ'nın iki defa nüzûl edilmesiyle açıklayan Sehâvî, bu sebebe burada genişçe işaret edip demiştir ki: “Şayet, ikinci bir defa nüzûlünün faydası nedir? denilirse, derim ki: İlk nüzûlünde bir harf üzere nüzûl olup, ikinci nüzûlünde de kalan vecihlerinin nüzûl etmesi caizdir. الصراط ile الملك; الصراط ile الملك vs. misallerinde olduğu gibi.”⁵⁰ Suyûtî ise “İki veya daha fazla vecih üzere okunan harfler bu babdan sayılabilir.” demiştir.⁵¹ Âlûsî ise Rûm sûresindeki غَلَبَتْ اَرْوَمِ ayetinde bulunan kırâatler arasındaki yorumunda “İki kırâat gereğince, bu ayet bir defa Mekke'de Cumhur'un kırâati üzerine, -Tirmîzî'nin Ebû Saîd bu kırâat üzere rivayet edip hasen kabul ettiği gibi- bir defa da Bedir gününde olmak üzere iki defa nâzil olmasıyladır” demektedir.⁵²

Dördüncü Sebep; bazı raviler tarafından oluşturulan vehimdir. Şöyle ki,

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 125.

⁴⁸ Suyûtî, *et-Tahbîr fî l'İmî't-Tefsîr*, s. 217-218.

⁴⁹ Seyyid Ahmed Abdülğaffâr, *Kadâyâ fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 59-60.

⁵⁰ Sehâvî, *Cemâlül-Kurrâ*, I, 3.

⁵¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114. Kadî İmâdüddîn el-Kindî'den kırâatlerdeki ihtilafların *nüzûlün tekrarı* söyleminin saiklerinden biri olduğuna yönelik bir görüş nakledilmiştir. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 115.

⁵² Âlûsî, Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd, *Ruhü'l-meani fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesani*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts., XXI, 19.

bazı raviler “تلا/tilavet etti” demek yerine “نزل/nâzil oldu” dediklerinden dolayı, bir *teâruz* meydana geldiğinde nüzûl’ün tekerrür ettiği tasavvur edilmektedir. Suyûtî, İtkân’da buna benzer hatalardan örnekler zikretmiştir.⁵³ Tahbîr isimli eserinde de “Belki de iki kıssa’dan biri hakkındaydı ve tilavet etti. Fakat râvî vehmetti ve ‘nâzil oldu’ dedi. Kabiliyetli bir araştırmacı bunu araştıracaktır.” demiştir.⁵⁴ İbn-i Aşûr tefsirinin birçok yerinde bu vehim hakkında muhteşem tembihlere yer vermiştir. Bunlardan bir tanesi de; وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْسَتِهِمْ فِيهِ وَرِزْقٌ رِّبْكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”⁵⁵ ayetinin medenî olduğu iddiasına cevap şeklindedir: “Bana göre Ebu Râfi’⁵⁶ hadisi, sahih ise bu ‘tilâvet’in ‘nüzûl’ ile olan benzerliğinden dolayıdır. Belki de Peygamberimiz (s.a.s) bu ayeti hatırlamak için okudu, Ebu Râfi’ ise o anda nâzil oluyor zannetti. Daha önce bu ayeti duymuş değildi. Ya da ‘nüzûl’ kelimesini ‘tilavet’ manasında kullandı. Bundan dolayı daha önce birkaç kez bildiğin üzere rivayetlerde benzerleri çoktur.”⁵⁷

Beşinci Sebep; *teâruz* eden rivayetler hakkında hüküm verirken muhaddislerin yönteminin uygulanmamasıdır. Bu da mükerrer nüzûl söyleminin evveline dair yapılacak araştırmaların ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu metodun uygulanması, dairenin daraltılmasını sağlayacaktır. Ancak mükerrer nüzûlü savunan kimselerin çoğunun bu metodu uygulamadığını gördük. Allah, İbn-i Aşûr’a rahmet etsin, bu durumda söylediği incilerden bir zevsidir: “*Esbâb-ı nüzûl* konusunda eser telif eden

⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 107-108.

⁵⁴ Suyûtî, *et-Tahbîr*, I, 87.

⁵⁵ Tâhâ 20/131.

⁵⁶ İşaret edilen Ebû Râfi’ hadisi’nin lafzı:

أرسلني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى يهودي يستسلفه ، فأبى أن يعطيه إلا برهن ، فحزن رسول الله صلى الله عليه وسلم فأرسل الله (وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْسَتِهِمْ فِيهِ وَرِزْقٌ رِّبْكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ) (Beni Allah Rasûlü (s.a.s) bir Yahûdî’ye borç almak için gönderdi. O Yahûdî de ancak rehin ile vermeyi kabul etti. Allah Rasûlü (s.a.s) üzüldü ve Cenâb-ı Hak da “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.” ayet-i kerimesini inzâl buyurdu. el-Bezzâr, Müsned’inde tahrir etmiştir. Heysemi, Nuriddin Ali b. Ebûbekir, *Keşfü’l-Esrâr an Zevaid’-i Bezzar*, thk. Habibü’r-Rahman el-Azamî, Beyrut: Müessesetü’l-Risale, 1979, II, 102; Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü’l-beyân an tevîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdüllah b. Abdülmuhsin et-Türki, Kahire: Hecl li tibaati’n-Neşr, 2001, XVI, 214; Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsniidü’l-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu’cemü’l-kebir*, (no:989), thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, I-XXX, 1984/1404, I, 331; Vahidi, Ebü’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, *Esbâbü’n-nüzûl*, thk. Isam el-Humeydan, Demmam: Darul Islah, 1412, s. 303-304. İsnâdında Süfyân ibn Veki’ bulunmaktadır ve zayıftır. Bkz. İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, Beyrut: Darul Fikr, 1994-95/1415, I, 217.

⁵⁷ İbn-i Aşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsirü’t-tahrir ve’t-tenvir*, Tunis: ed-Dârü’t-Tunisiyye, I-XXX, 1984. XVI, 180.

mütekaddimîn dönemi alimlerini mazur görüyorum. Çünkü çok sayıda ve zor olduğunu düşündüler... Ancak zayıf rivayetleri alelacele alıp kitaplarında yer veren, rivayetlerin kuvvet ve zayıflık seviyeleri hakkında herhangi bir uyarıda bulunmayan tefsir ilminin önemli sîmâlarını mazur göremem.”⁵⁸

Bu sebeplerin bazen hepsi, bazen de sadece biri bulunur. Bunlar mükerrer nüzûl söyleminin sebeplerinin hulâsâ edilmiş halidir. Bu konuda takdim ettiklerimi uzatmak istemiyorum. Ancak bazı alimleri mükerrer nüzûl söylemine sığınmaya teşvik eden sebepler her ne olursa olsun, ben söylemi ele almakta acele ettim. Müdakkik bir araştırmacı, karşılına çıkan en ufak bir *teâruz*da böyle bir söyleme sığınan kimselerde, bu söylemi haklı gösterecek mantıkî bir sebep bulamaz.

MÜKERRER NÜZÛL MESELESİ HAKKINDA ULEMÂNIN GÖRÜŞLERİ

İlim ehli bu mesele hakkında üç gruba ayrılmıştır:

Birinci grup; nüzûlün tekrarını kabul edip, aslına uygun bularak bu söylemin taraftarı olan kimselerdir. Bunlardan bir kısmı daha da ileri giderek bu konuya kıraat vecihlerini de dahil etmişlerdir.

İkinci grup; bütünüyle inkâr edip Kur’ân-ı Kerîm’de nüzûlü tekrar eden bir şeyin bulunmadığını söylemektedir.

Üçüncü grup; meseleyi ayrıntılarıyla ele alıp diğer iki grup arasında orta bir yol tutar. Bazı yerlerde, deliller kendileri nezdinde sahih olduğundan kabul edip nüzûlünün tekrar ettiğini söylerken diğer yerlerde bunu kabul etmemektedirler.

Her grubun kendine ait delilleri vardır. Detayları ileride gelecektir.

A. Nüzûl’ün Tekrârı’nı Kabul Edenler ve Delilleri

Bu görüştekilerin delillerini zikretmeden önce bu görüşün zirve isimlerine, sözlerinden örnekleri zikrederek işaret etmek daha güzel ve daha uygun olacaktır.

1- İbnü’l-Hassâr; Suyûtî kendisinden “bir ayetin nüzûlü hatırlatma ve öğüt olarak tekrâr eder.”⁵⁹ sözünü; Nahl sûresi son ayetlerinin tefsirindeki yorumunda ise kendisinden “İlk olarak Mekke’de hicretten önce sûre ile birlikte nâzil oldu, çünkü *mekkî*’dir. İkinci kez Uhud’da, üçüncü kez de Fe-

⁵⁸ İbn-i Aşûr, *Tefsirü’t-tahrîr*, I, 46.

⁵⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 113.

tiğ gününde hatırlatma ve öğüt olarak nâzil oldu şeklinde cem edilebilir.⁶⁰ yorumunu nakletmiştir.

2- Sehâvî; Fatihâ'nın iki defa nüzûl etmesi ile ilgili görüşünü şu sözüyle açıklar : “İlk seferde bir harf üzere, ikinci seferde de geriye kalan vücûhâtıyla nâzil olması câizdir. مَلِك ile مَالِك ve الصِّرَاط ile السِّرَاط ve benzerlerinde olduğu gibi.⁶¹”

3- Zerkeşî'nin “Bir şeyin iki defa nüzûl etmesi, şânını yüceltmek ve sebebinin var olması durumunda unutulma korkusundan dolayı hatırlatmaktadır.” şeklindeki sözüdür.⁶²

4- Suyûtî -ki kendisi bu meseledeki en önemli kaynak ve meselenin son şeklini almasını sağlayan kimsedir- şöyle demiştir : “Mütekaddimîn ve müteahhirîn alimlerinden bir topluluk Kur'ân-ı Kerim'de nüzûlü tekrar eden ayetler olduğunu beyan etmişlerdir.⁶³”

Bahsi geçen alimler mükerrer nüzûl söylemini savunanların en önde gelenlerindedir. Nitekim bazı müfessirlerin görüşlerini takip eden kimseler, *teâruz* eden *esbâb-ı nüzûl* rivayetlerindeki yorumlarda olduğu gibi meseleyi sadece zikretmektedirler.⁶⁴ Ulûmü'l-Kur'ân konusunda yazan muâsir yazarlardan bu görüşü savunanlar da bunlara ilave edilebilir.⁶⁵

Bu görüşün delilleri :

Bu kimseler görüşlerini şu şekilde delillendirdiler :

Birinci Delil: *Esbâb-ı nüzûl* bahsindeki *teâruz* eden rivayetler arasında nüzûlün tekrarı söylemi kaçınılmazdır. *Teâruz*'u gidermenin tek çıkış yolu budur.

İkinci Delil: *Nüzûlün tekrarı* söyleminin ulemâ tarafından zikredilen birtakım fayda ve hikmetleri vardır, gelişi güzel gelmemiştir. Bu faydalardan bazıları şunlardır;

1. Nüzûl olanın şânını yüceltmek,

2. Herhangi bir sebebin var olması durumunda ayetin unutulma korkusundan dolayı hatırlatmak,

⁶⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 107. İbnü'l-Hassâr'dan diğer aktarımları için bkz. Suyûtî, *et-Tahbîr*, 123; 217.

⁶¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ*, I, 34.

⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 123.

⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 113.

⁶⁴ Misâl olarak bkz. Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, I, 49; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, I, 23; Râzî, *Tefsîr*, I, 183.

⁶⁵ Misâl olarak Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Matbatü İsa el-Halebi, 1943, I, 120-121; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal li-diraseti'l-Kur'âni'l-kerim*, Riyad: Darü'l- Liva, 1992, s. 150; Subhî es-Sâlih, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, ts, s. 144; el-Cedî, Abdullah Yusuf, *el-Mukaddimâtü'l-Esâsiyye fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Britanya: Merkezü'l-Bühûs el-İslâmiyye, 2000, s. 48-49; Nürettin İtr, *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Dârü'l-Besâir, 2012, s. 51; Emir Abdülazîz, *Dirasat fi ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983, s. 83-84.

3. Alimlerin nüzûlü tekrar eden ayetlerin taşıdığı faydalı emirlere dik-
katlerinin çekilmesi⁶⁶,

Üçüncü Delil: Kur'ân-ı Kerîm'de *nüzûlün tekrarı*'nın vâkî olduğuna dair
inkâr edilemeyecek işaretlerin var olmasıdır.

A. Mükerrer Nüzûl'ü Kabul Etmeyenler ve Delilleri

Alimlerin görüşlerini araştırmam esnasında -Suyûtî'nin Kâdî
İmâdüddîn el-Kindî'den naklettiği hariç- mütekaddimîn alimlerinden
nüzûlün tekrarı'nın vâkî olmadığını savunup da kendisine nispet edilen bi-
rine vâkîf olmadım.⁶⁷

Muâsır alimlerden bu görüşü savunanlar; Şeyh Tâhir el-Cezâîrî⁶⁸ (r.a),
Şeyh Mennâ el-Kattân⁶⁹ (r.a), Dr. Muhammed Şâyi⁷⁰, Dr. Fadl Abbâs⁷¹dir.
Bu isimlerin sonuncusu olan Dr. Fadl Abbas *nüzûl'ün tekrarı* söylemini teh-
likeli olarak niteler.

Bu görüşün delilleri şunlardır;

Birinci Delil: *Nüzûl'ün tekrarı* söyleminin bir faydası yoktur. Çünkü
hâsıl'ın tahsîl'inden ibarettir.⁷²

İkinci Delil: *Nüzûl'ün tekrarı*'nın olmadığı söylemi asl'a dayanan bir söy-
lemidir. Çünkü asıl olan tekrarın olmamasıdır. Bunun gereğinden çıkmak
ise şüpheli bir iştir.⁷³

Üçüncü Delil: Kur'ân-ı Kerîm'in *nüzûl'ünün tekrarı* görüşü ilim ehli
nezdinde mâlûm olan *teâdü'l* ve *teâruz*⁷⁴ kaidelerine muhalefet etmektedir.
Çünkü burada asl olana muhalefet ettiği sürece cem' türlerinden birini hak-
lı gösterir bir durum yoktur. Eninde sonunda *cem*'in diğer türlerine veya
ilim ehlinin beyân ettiği kâidelere göre tercih edilecektir.

Şeyh Mennâ'ul-Kattân (r.a), *nüzûl'ün tekrarı* söylemini eleştirisinde
şöyle demektedir : “Bu söylemin uygun bir tarafını göremiyorum, şöyle

⁶⁶ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 123; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 113-114; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 121.

⁶⁷ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114;

⁶⁸ Bkz. Tâhir el-Cezâîrî, *et-Tibyân fî Ba'di'l-Mesâilü'l-Müteallikati bi'l-Kur'ân*, thk. Abdulfettah Ebû
Gudde, Haleb: Mektebetül Matbuatül İslamiyye, ts, s. 56.

⁶⁹ Bkz. Mennâ'ul-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986, s. 91-92.

⁷⁰ Bkz. Şâyi, Muhammed, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 86, 113.

⁷¹ Bkz. Fadl Hasan Abbâs, *İtkânü'l-burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, Amman: Darü'n-Nefais, 2010/1430, I,
301.

⁷² Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114; Tâhir el-Cezâîrî, *et-Tibyân*, 56; Şâyi, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 85; Dr.
Fadl Abbâs, *İtkânü'l-Burhân*, I, 301.

⁷³ Dr. Muhammed Şâyi burada 'asıl olanın tekrarın olmaması' olduğunu İbn-i Hacer'den naklettikten
sonra asıl olanın dışına sadece açık, sahih ve kuvvetli bir delil bulunduğu takdirde çıkılabileceğini
söyler. bkz. Şâyi, Muhammed, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 85. (Mütercim).

⁷⁴ Teâruz; lügatte karşılaşmak, birbirine ters düşmek, çatışmak, çelişki anlamlarına gelmektedir. Bir
ıstılah olarak ise Fıkah Usûlünde iki eşit hüccetten her birinin diğerinin gereğini (hükümünü) engel-
leyecek biçimde karşı karşıya gelmesini ifade eder. Kaynaklarda *teâruzla* eş anlamlı olarak *muâraza*,
tenâkuz, *teâdü'l*, *tezâd*, *temânu'*, *tedâfü'*, *tenâfi*, *ihtilâf* gibi kelimeler de kullanılır. Detaylı bilgi için
bkz. Şükrü Özen, “Teâruz”, *DİA*, XL, 208. (Mütercim)

ki *nüzûl'ün tekrârındaki hikmeti açıklığa kavuşturmamaktadır. Bana göre *sebeb-i nüzûl'deki, aralarının cem'i mümkün olmayan birden fazla rivâyet tercihle sonuçlanmalıdır.*"⁷⁵*

Dr. Muhammed Şâyi' ise; "İddia edilen *teâruz* bu görüşün en büyük delilidir. Bu rivayetlerin⁷⁶ çalışılması esnasında sened ve metin açısından bir *teâruz vâkî* olmamıştır. Rivâyetler arasında *cem'* mümkün olmadığında tercih mümkün olur. *Teâruz* gittiğinde, bu *teâruz* üzerine binâ edilen, asl'a muhalif olan görüş de gidecektir ki bu da *nüzûl'ün tekrârı* söylemidir." demiştir.⁷⁷ Çalışmasının sonunda da "(Bazı sûre ve âyetlerin *nüzûlü* hakkında bulunan muhtelif rivâyetler arasındaki) tercih ve buna dair deliller ile *nüzûl'ün tekrârı* söyleminin zayıflığı, sahih olmayışı, delillığının düşmesi ve ona olan ihtiyacın kaybolması ortaya çıkmış olur."⁷⁸

Dördüncü Delil: Mekk'e'de *nâzil* olan her şeyin Medine'de de *nâzil* olması *nüzûl'ün tekrârı* söyleminin gereklerindedir. Kâdi İmâdüddin el-Kindî, *nüzûl'ün tekrârı* söylemine yönelik itirazlarında şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerim'den Mekk'e'de *nâzil* olan her şeyin Medine'de bir başka sefer daha *nâzil* olması gerekir. Çünkü Cebrâil (a.s) her sene onu Kur'ân-ı Kerim'i arz ediyordu."⁷⁹

Orta Halli Tavır Sergileyenler

Bu görüş sahiplerine göre mesele ifrât ile tefrît arasında gelip gitmektedir. Doğru olan ise küllî kabul ve küllî inkâra cevaz vermeye meyletmeyecek orta halli bir yola tabi olmaktadır.

Bu söylemi savunanların en önde gelenlerinden biri de Hafız İbn-i Hacer'dir ki, çoğu zaman *nüzûl'ün tekrârı* iddialarını "Asıl olan *nüzûl'ün tekrar etmemesidir*"⁸⁰ şeklinde temellendirdiği kâideye binâen reddeder. Onu, Rûh âyetinde *mükerrer nüzûl* söylemine meylederken bulduğumuzda şöyle demiştir: "Nüzûlün birden fazla olmasını Peygamberimiz (s.a.s)'in, âyetin ikinci *nüzûlünde* bu konuda (Allah Teâlâ tarafından) daha fazla açıklama geleceği umuduyla sükût etmesine hamlederek *cem'* et-

⁷⁵ Mennâül-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 91-92.

⁷⁶ Müellif burada Dr. Muhammed Şâyi'den alıntıladiğı kısımdaki (لا يثبت عند دراسة تلك الروايات سنندا و متنا) cümlesindeki الروايات ifadesini الآيات şeklinde aktarmıştır. Aslına sadık kalarak الروايات ifadesini tercümede kullandık. Detaylı bilgi için Bkz. Şâyi, Muhammed, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerim*, 86. (Mütercim)

⁷⁷ Şâyi, Muhammed, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 86.

⁷⁸ Şâyi, *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 113.

⁷⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114.

⁸⁰ İbn-i Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kahire: el-Mektebetü's-Selefiye, yy, VIII, 502.

3. Dr. Abdülmünim en-Nemr de “Bu söylem, iki rivayet sahih olup aralarını cem’ etme imkanı olmaz ise geçerlidir.”⁸⁵

B. Tercih Edilen Görüş

Bu görüşleri, delillerini ve bu ihtilafların bakış açılarını inceledikten sonra kendimi meseleyi tafsil eden ve iki grup arasında orta bir yol olan üçüncü bir görüşe meylederken buldum. Bu durum da şundan dolayıdır;

1. Bu söylem *nüzûlün* tekrar etmemesi şeklindeki kaideden ancak sahih, sarıh olup izalesi mümkün olmayan delillerle çıkar.

2. Onlar, *nüzûlün* tekrarına sadece *esbâb-ı nüzul* rivayetlerinin *teâruzu* ile hükmetmediler; aksine onlara göre, söylemiş oldukları az sayıdaki yerde bu söyleme götüren birtakım delil ve karineler bu hükmü ortaya çıkarmıştır.

3. İki görüşten her biri, mutlak inkâr ve mutlak kabul, hükümde umumileştirme olarak nitelenir. Anlaşılması güç meselelerde de umumileştirme genellikle doğrudan uzaklaştırır. O halde bu durum, hakikate ulaşmak için meselenin cüz’iyyâtını iyice araştırma ve tahkik etmeyi gerektirecektir.

4. Kur’ân-ı Kerîm’de *nüzûl* tekrar eden ayetlerin olduğu söylemi ehl-i ilim’den İbn-i Teymiyye,⁸⁶ Zehebî,⁸⁷ İbn-i Kesîr,⁸⁸ İbn-i Hacer⁸⁹ gibi muhakkik olan kimselerin görüşüdür. Bu da bizi mutlak inkâr görüşünü tekrar ele almayı, üzerinde düşünmemiz gerektiğini ortaya koymakta; bu inkâr ile tercih veya *cem’* ile kapsamın daraltılmasını, ehl-i ilmin kitaplarında sabitlemiş tercih kaideleri ışığında ayırmaktadır.

5. *Nüzûlün tekrarı* meselesini kabul etmeyen kimseler rûh ayeti...gibi deliller sunmuşlardır. Sahîhayn rivâyetini tercihteki yorumları sıkıntılıdır. Bu da Tirmîzî rivâyetinin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Sahih bir rivâyettir ve Tirmîzî, Zehebî, Ahmed Şâkir ve Elbânî de rivâyetin sahih olduğunu beyân etmişlerdir.

İbn-i Hacer: “Tirmîzî’deki rivâyetin ricâli, Müslim’in de ricâlidir.” demiştir.

O halde bu görüşte bir gelişigüzellik olduğu âşikardır. Bu durumun da-

Yüksek Lisans Tezi), Câmiatü Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad 1986, s. 172.

⁸⁵ Abdü’l-Mün’im en-Nemr, *Ulümü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 112.

⁸⁶ Bkz. İbn-i Teymiyye, *Mukaddimetü Usûli’t-Tefsîr*, s. 41-42. İbn-i Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed Kâsım vd., er-Riâsetü’l-Âmme li Şuûni el Haremeyniş-Şerîfeyn, 2004, XVII, 191.

⁸⁷ Bkz. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü’l-İslâm ve vefeyatü’l-meşahir ve’l-a’lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi, 1988, II, 213.

⁸⁸ İbn-i Kesîr, Ebû’l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azim*, Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1969, III, 63-64.

⁸⁹ İbn-i Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VIII, 401.

ha detaylı tartışması “*nüzûlünün tekrar ettiği söylenen ayetler*” başlığında bu ayeti zikrederken gelecektir.

6. Dikkatli bir araştırmacının en korktuğu şey, bu mesele ile güçlü bağlantısı olan diğer bir mesele sebebiyle mutlak inkâr düşüncesine sahip olmaktır ki, o mesele de *teaddüdü'l-esbâb* (sebeblerin birden fazla olması)'dır. Abdurrahman Ebu Alebe, çalışmasının (*Esbâbü Nüzûli'l-Kur'an-Dirâse ve Tahlîl-*) sonuç kısmında bu hususu şu şekilde dile getirmektedir: “*Teaddüdü'l-Esbâb* söylemi doğru değildir. Doğru olan kıssa ve hadiselerin *teaddüdüdür*. Bu durumda (birinin diğerine) tercih ve tağlibi gereklidir.”⁹⁰

Teaddüdü'l-esbâb'ın *teâruz* eden nassları anlamadaki önemi, tefsir ve ulûmü'l-kur'ân meselelerine azıcık bir âşinâlığı bulunan bir kimsenin mâlumudur.

7. Mükerrer nüzûlü savunanların delilleri isâbetsiz zorlamalardan ve münâkaşalardan hâli değildir. Ve onların “*Esbâb-ı nüzûl*'de *teâruz* eden rivayetler hakkında *nüzûl'ün tekrârını* savunmak kaçınılmazdır” sözlerine de, “Mesele, *nüzûl'ün tekrârını* savunmayı gerektirmemektedir. Aksine bu rivayetlerin yorumlamasını *cem'* veya *tercih*le yapmak mümkündür.” şeklinde cevaplanabilir. Nitekim bu görüşü savunanların nüzûl olanın şanını yüceltme ve unutma korkusuyla insanlara hatırlatma gibi hikmet ve fayda kabilinden söyledikleri, genel bir kaide değildir, Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerin çoğuna uygulanabilmektedir. Âyetü'l-Kürsî'den daha muazzam bir ayet mi vardır? ve neden tekrar etmemiştir?

İnsanların, *sebeb-i nüzûlü* olan ile *sebeb-i nüzûlü* olmayanı hatırlaması bir midir? Aksine *sebeb-i nüzûlü* olmayan, *nüzûlünün tekrâr* etmesine daha muhtaçtır. Çünkü sebebin gerçekleştiği anda, kendisi ile hatırlanan bir sebep bulunmaktadır.

Böylece bu delillendirmenin zayıf temeller üzerine inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü bununla *esbâb-ı nüzûl* rivayetlerinin *teâruzuna* cevap vermekten başka bir şey kastedilmemiştir.

Muhammed eş-Şâyi' “Bu problemlili bir delillendirme ve isabetsiz bir yorumdur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in hepsi muazzamdır, hepsi yararlı emirlerdir, kapsamlı faydalarıdır, nurdur, hidayettir, öğüttür, zikirdir. O halde Kur'ân-ı Kerîm'in hakkı, hepsinin *nüzûl'ünün tekrâr* etmesidir.”⁹¹

8. *Nüzûl'ün tekrârını* mutlak olarak kabul etmeyenlerin delilleri de ay-

⁹⁰ Bunu, Abdülhakim el-Enis, *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb* isimli esere yaptığı tahkikinde nakletmektedir. Bkz. Age., I, 108 (dpt:3).

⁹¹ Şâyi', *Nüzûlü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 84.

nı şekilde eleştirilerden hâli değildir. En kuvvetli delillerinden biri şudur: “Aslolan *nüzûl’ün tekrârı*’nın olmamasıdır”. Bu delil de çoğunluk için genel kaidedeki hükmün uygulanması yerleştiğinden bazı cüz’î hususlarda genel kâideye muhalefet edilmesi bunları genel olmaktan çıkarmaz şeklinde cevaplanmasını mümkün kılar.⁹² Bu bağlamdaki meşhur kâidelerdendir ki o da “Çoğunluk için bütünün hükmü uygulanır”.⁹³ Nitekim *nüzûl’ün tekrârı* söylemi hakkında zikrettikleri gerekçelerden bazıları zorunlu değildir. Suyûtî buna *el-İtkân*’ında cevap vermiştir.⁹⁴

9. Bu görüş, konunun tasvirinde dengeli bir yaklaşım sergilemiş ve meseleyi ele almada zıt kutupları ifrat ve tefritten uzak bir şekilde orta yola çağdırmaktadır. Bu bağlamda İbnü’s-Seyyid el-Batalyûsî’nin sözü ne güzeldir: “Bu konunun ilginç tarafı, birbirine zıt olan iki görüşün ortaya çıkmasıdır ki ikisi de hatalıdır. Münasip olan ise eksiklikten ve aşırılıktan arındırılmış, ikisi arasında, orta yollu üçüncü bir söylemdir. İtikât’ta mezhebimiz mensupları arasında ortaya çıkan görüşleri düşündüğünde bunlardan çoğunun bu özellikte olduğunu görürsün.”⁹⁵

⁹² Bkz. Şâtîbî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, *el-Muvafakat fi usulîş-şeria*; şrh. Abdullah Diraz, yy. ts, III, 181.

⁹³ Bkz. Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-Kavâid*, III, 183.

⁹⁴ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 114-115.

⁹⁵ Batalyûsî, İbn Seyyid, *et-Tenbîh ale’l-Esbâbi’lleti Evcebeti’l-İhtilâfî beyne’l-Müslimîne fi Ârâihim ve Mezâhibihim ve İtikâdâtihim*, s.133.